

KULTURMILJÖ

Översikt och kommentarer

Från att en gång främst varit inriktat på fornlämningar och särskilt värdefull historisk bebyggelse har kulturmiljövården kommit att omfatta den historiska kontinuiteten i hela miljön. Det kan gälla stadskvarter, industribebyggelse eller hela kulturlandskap. Kulturmiljövården har därmed kommit att bli en del av samhällsplaneringen.

Kulturmiljön har också fått en roll i den regionala utvecklingspolitiken med växande besöksnäringar och kulturturism. Kommuner och företag marknadsför ortens och bygdens resurser då det gäller kulturarv och historiska kulturmiljöer. Ett vanligt motiv för resor och utflykter är att besöka kulturmiljöer, historiska platser eller byggnader.

I Kulturmiljölagen, KML, (SFS 1988:950), regleras skyddet för kulturmiljön vad gäller fornlämningar, historiska miljöer och byggnader. Särskilt kulturhistoriskt värdefull bebyggelse kan genom lagen skyddas som byggnadsminne. Enligt lagen är det förbjudet att utan tillstånd rubba, ta bort eller genom bebyggelse eller på annat sätt ändra eller skada en fast fornlämning.

K-märkning är ett allmänt använt samlingsbegrepp för olika typer av lagskydd med syfte att skydda bebyggelse och miljöer av kulturhistoriskt intresse. Lagskyddet innebär att en byggnad inte får rivras eller förändras på ett sätt att det kulturhistoriska värdet minskar. K-märkning betyder att en byggnad har blivit klassad som kulturhistoriskt värdefull i en inventering eller beslutad av länsstyrelse som enskilt byggnadsminne. Statliga byggnadsminnen beslutas av regeringen efter förslag av Riksantikvarieämbetet.

I ett kulturresevat kan hela området natur- och kulturmiljövården skyddas och vårdas. Länsstyrelsen eller kommunen beslutar om att ett område ska skyddas som kulturresevat. Skyddsformerna naturresevat, nationalpark, naturvårdsområde samt djur- och växtskyddsområde omfattar tillsammans 4,2 miljoner hektar, vilket motsvarar 10 procent av Sveriges totala landareal. Under 2006 tillkom tre kulturresevat och i landet finns nu 27.

Länsstyrelsen har tillsyn över kulturmiljövården i länet och ser till att lagar och andra regelverk till skydd för kulturmiljön efterlevs. Länsstyrelsen kan kräva en arkeologisk undersökning innan ett bygge får starta. Arbetet leds av en länsantikvarie inom länsstyrelsens kulturenhet. *Kommunerna* ansvarar för att kulturmiljön värnas i den kommunala fysiska planeringen enligt Plan och bygglagen (PBL), t.ex. vid om- eller nybyggnad av en byggnad eller i den kommunala detaljplaneringen.

Riksantikvarieämbetet, RAÄ, har det centrala ansvaret för kulturmiljövården. Kulturmiljövårdsanslaget används huvudsakligen till vård av kulturhistoriskt värdefulla byggnader, landskap och fornlämningar. De statliga insatserna för kulturmiljövård uppgick 2006 till nära 670 miljoner kronor. RAÄ:s *avdelning för arkeologiska undersökningar* (UV) initierar, leder och deltar i arkeologiska undersökningar på uppdragsbasis. Ca 150 anställda är fördelade på sex kontor i landet. Myndighetens avgiftsinkomster uppgick under 2006 till ca 105 miljoner kronor för arkeologisk uppdragsverksamhet. Sommaren 2008 pågick 12 undersökningar i landet.

Svenska kyrkan är ansvarig för den största sammanhållna delen av landets kulturarv. Drygt 4 300 kyrkor omfattas av kulturminneslagen. Fördelningen av den kyrkoantikvariska ersättningen görs av Svenska kyrkan och ersättningen uppgick under 2007 till 305 miljoner kronor.

Länsmuseerna liksom vissa *kommunala museer* har en nyckelroll i kulturmiljöarbetet. Det kan gälla kunskapsuppbyggnad om kulturmiljön, information och rådgivning, vård och bevarande av landskap och byggnader, arkeologiska utgrävningar, kontakter för stadsplanering och kyrkorestaureringar. En annan del är pedagogiskt arbete, t.ex. gjordes 2006 ca 2 100 stadsvandringar i museernas regi.

Landstingens/regionernas insatser på kulturmiljöområdet består bl.a. av stöd till hembygdsföreningar. *Byggnadsnämnder och kulturnämnder i kommunerna* har det lokala ansvaret för kulturmiljön.

De ca 1 800 *hembygdsföreningarna* med sina mer än 430 000 medlemmar gör stora insatser för kulturmiljövården. Inom de 26 regionala förbunden finns 14 hembygdskonsulenter (hembygdsantikvarier). En viktig uppgift i hembygdsföreningarnas arbete är att skapa opinion i bygdens kulturfrågor genom att den lokala historien dokumenteras i skrifter. Enligt en enkät som Sveriges Hembygdsförbund genomfört finns ca 1 400 hembygds gårdar med omkring 10 000 byggnader. Uppskattningsvis 3.3 milj. besök sker årligen vid hembygds gårdarna.

Det finns ca 650 000 fornlämningar som är skyddade enligt kulturminneslagen. Antalet fornlämningslokaler är ungefär 170 000. Antalet enskilda byggnadsminnen var ca 1 800 och antalet beslutade statliga byggnadsminnen 270.

Enligt miljöbalken finns nästan 6 000 skyddade arealer i landet. Av dessa är 28 klassade som nationalparker och drygt 2 800 som naturreservat. Andelen skyddade arealer av Sveriges totala landareal är drygt 10 procent. På UNESCO:s världsarvslista finns 750 världsarvsobjekt varav för närvarande 12 ligger i Sverige.

Vid Riksantikvarieämbetets bemannade besöksmål registrerades 2007 ca 32 000 besök. Glimmingehus var det mest besökta målet följt av Birka och Hovgården. År 2007 arbetade vid Riksantikvarieämbetet ca 530 anställda personer motsvarande 500 årsverken.

Studieförbunden rapporterade ett femtiotal studiecirkelar i ämnet arkeologi med ca 400 deltagare. I eftergymnasiala utbildningar fanns 1 360 registrerade studenter i ämnet arkeologi och medeltidsarkeologi.

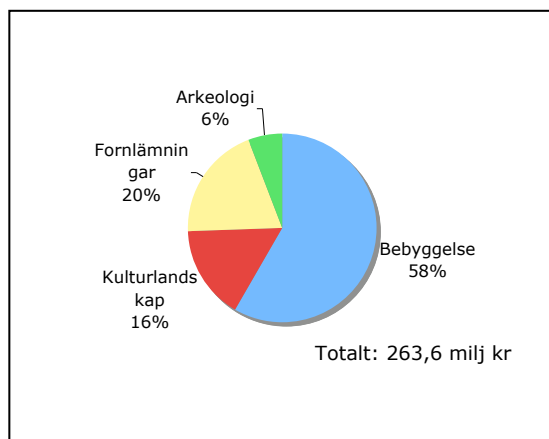
I Kulturbarometern år 2002 framgår att nästan hälften av svenska folket under senaste året besökt någon form av kulturminne. Drygt 40 procent hade besökt kyrka (av intresse för kyrkobyggnaden, ej besök i anslutning till gudstjänst o. dyl). Ca 40 procent, hade besökt något fornminne, t.ex. runsten, gravhög, ruin eller hällristning.

I aktuell kulturvanestatistik (Eurobarometer 2007) kan avläsas att nästan tre av fyra svenskar under senaste 12 månader besökt någon historisk plats (slott, kyrkor, kulturminnen m.m.). Någon skillnad mellan män och kvinnors besöksvanor fanns inte. Högutbildade och studerande besökte oftast historiska platser, fyra av fem hade under senaste året besökt någon historisk plats, medan bland lågutbildade endast hälften hade gjort ett sådant besök. Att besöka kulturminnen var något vanligare i den yngsta åldersgruppen, 15-24 år, än bland äldre.

Statliga utgifter för kulturmiljövård 2006. Tusental kronor

Riksantikvarieämbetet	187 640
Bidrag till kulturmiljövård	263 574
Kyrkoantikvarisk ersättning	235 000
Summa	686 214

Källa: Statsbudgetens utfall, Ekonomistyrningsverket

Bidrag till kulturmiljövård 2007; utbetalade medel. Procent

Källa: Riksantikvarieämbetet, Årsredovisning 2007

Utbetalade medel (milj kr) inom Kulturmiljövårdsanslaget och antal ärenden 2007

Kategori	Länsstyrelsernas beslut, milj kr	RAÄ:s beslut	Antal ärenden
Anläggning	149	1	1 309
Landskap	62	1	541
Arkeologi	16	7	181
Övergripande	23	7	191
Summa	249	15	2 222

Källa: Riksantikvarieämbetet, Årsredovisning 2007

Fördelning av Kulturmiljöanslaget 2007 efter olika typer av anläggningar

Huvudgrupp	Procent
Hantverk, industri	18
Areella näringar	24
Slott/herrgårdar	16
Övrig bostadsbebyggelse	20
Offentlig bebyggelse	8
Kultur och föreningsliv	4
Övrigt	10
Summa	100

Källa: Riksantikvarieämbetet, Årsredovisning 2007

Pågående arkeologiska undersökningar (sommaren 2008)

Brunnshög (undersökning, forts. från 2007), Skåne
 E6, Vellinge-Trelleborg, Döserygg (undersökning, etapp 2), Skåne
 E6, Vellinge-Trelleborg, Skegrie (undersökning), Skåne
 GAL, aktuella projekt, UV:s geoarkeologiska laboratorium
 Gödastorp, förhistoriska lämningar, Halland
 Klostergården 1676, slagfältsarkeologi, Skåne
 Kumla bytomt, husgrunder och gravar, Södermanland
 Kvarteret Ansvaret, Jönköping, Västergötland
 Marieberg, gamla vägar och åkrar och boplatser från stenålder
 Oravais 1808, slagfältsarkeologi, Finland
 Riksväg 41, Veddige, Halland
 Strömsnäsbruk, restaurering och arkeologisk undersökning av ett gravfält från järnålder, Småland
 Östra Dimbo, utredning 2007, Närke

Källa: Riksantikvarieämbetets avdelning för arkeologiska undersökningar

Svenska objekt i UNESCO:s Världsarvslista 2008

Nominering	Område/objekt	Län	Kategori
1993	Birka och Hovgården	Stockholms	Kulturvärden
1991	Drottningholms slottsmiljö	Stockholms	Kulturvärden
1994	Skogskyrkogården	Stockholms	Kulturvärden
2001	Södra Ölands odlingslandskap	Kalmar	Kultur-/naturvärden
1995	Visby stad	Gotlands	Kulturvärden
1998	Örlogsstaden Karlskrona	Blekinge	Kulturvärden
1994	Tanums hållristningar	Västra Götalands	Kulturvärden
1993	Engelsbergs bruk	Västmanlands	Kulturvärden
2001	Falun och Kopparbergslagen	Dalarna	Kulturvärden
2006	Höga kusten	Västernorrlands	Kultur-/naturvärden
1996	Gammelstads kyrkstad	Norrbottnens	Kulturvärden
1996	Laponia/Lapplands världsarv	Norrbottnens	Kultur-/naturvärden

Källa: Unesco, hemsida

Antal besök vid Riksantikvarieämbetets besöksmål 2007

Besöksmål	Antal besök
Glimmingehus	57 947
Visby ringmur	11 173
Birka och Hovgården	42 250
Gamla Uppsala museum	21 174
Mälsåkers slott	6 848
Kungagraven i Kivik	32 000

Källa: Årsredovisning 2007, Riksantikvarieämbetet

Fornminnen, kyrkliga kulturminnen och byggnadsminnen

Län	Antal fornläm- ningar	Antal fornläm- ningslokaler	Antal kyrkor	Antal byggnads- minnen	Antal statliga bygg- nadsminnen
Stockholms	101 435	10 294	320	160	75
Uppsala	78 391	11 781	156	47	23
Södermanlands	75 146	10 173	130	44	18
Östergötlands	49 704	10 136	243	115	15
Jönköpings	21 389	5 696	215	108	2
Kronobergs	19 662	6 817	125	26	4
Kalmar	29 550	7 124	168	112	11
Gotlands	44 212	8 228	130	246	8
Blekinge	3 221	1 369	69	75	9
Skåne	24 580	16 529	552	156	29
Hallands	9 842	4 680	151	33	3
Västra Götalands	78 074	31 493	881	201	25
Värmlands	9 746	6 611	130	65	3
Örebro	7 752	2 004	118	16	5
Västmanlands	22 875	6 154	101	37	7
Dalarnas	5 333	4 645	122	48	7
Gävleborgs	8 300	2 347	143	75	4
Västernorrlands	13 587	5 807	166	55	3
Jämtlands	19 807	5 608	137	72	3
Västerbottens	12 824	4 504	156	71	10
Norrbottnens	15 529	7 865	163	14	7
Riket totalt	650 959	169 865	4 376	1 776	271

Källor: Fornminnesregistret och byggnadsregistret, Riksantikvarieämbetet

Skyddade arealer 31 dec. 2006

Typ av skyddat område	Antal	Total areal, hektar	Landareal, hektar	Procent av Sve- riges landareal
Nationalparker	28	699 899	632 640	1,5
Naturreservat	2 839	4 083 893	3 436 797	8,4
Naturvårdsområden	132	161 850	119 083	0,3
Djur- och växtskyddsområden	1 022	93 978	60 549	0,1
Summa 2006	4 021	5 039 620	4 249 069	10,4
Natura 2000-områden	4 061	6 426 449..

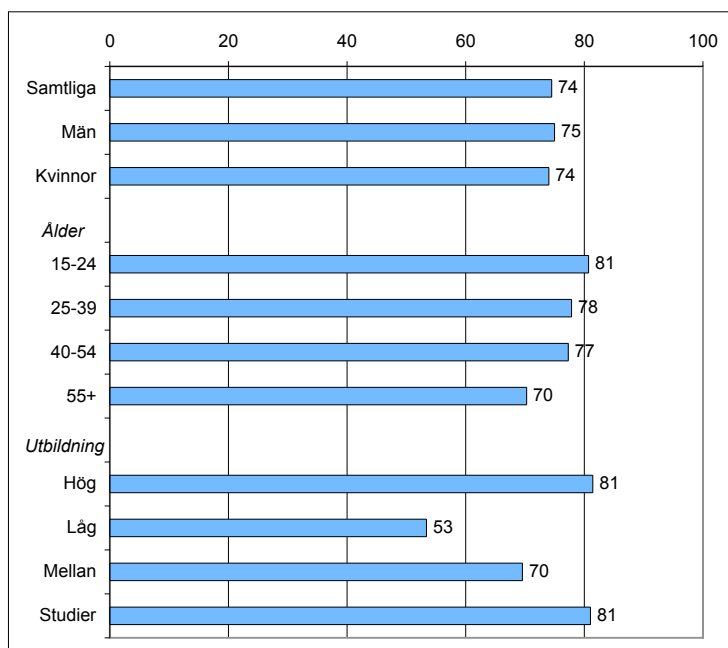
Källa: SCB

Några mått på verksamheter inom hembygdsrörelsen

Antal föreningar	1 708
Antal medlemmar	430 000
Antal Hembygdsgårdar	1 400
Antal byggnader	9 258
-varav på ursprunglig plats	4 132
Arkivhandlingar, hyllmeter	9 928
Antal besökare	3 323 896

Källa: Enkät, Sveriges hembygd förbund 2003

Andel som 2007 besökt historiska platser (slott, kyrkor, kulturminnen, fornminnen etc) senaste 12 månader. Procent

Källa: Eurobarometer, European Cultural Values 2007. Bearbetning. Dataarkiv via Svensk Samhällsvetenskaplig Datatjänst, SSD. Not: Svenska undersökningen omfattade 1011 intervjuade

Personer som besökt kulturminnesplatser under senaste året 2002. Procent

	% av befolkningen som besökt		
	sevärd kyrka	historisk byggnad	fornminne
Män	42	58	41
Kvinnor	47	59	40
Ålder			
9-14	47	53	51
15-24	36	58	35
25-44	40	64	41
45-64	51	61	39
65-79	46	48	38
Utbildning			
Förgymnasial	41	44	33
Gymnasial	38	58	38
Eftergymnasial	55	74	46
Studerande	39	58	35
Region			
Stockholm	55	73	45
Göteborg o Malmö	47	56	37
Större städer	42	59	43
Övr landet	39	51	36
Totalt	44	59	40

Källa: Kulturbarometern 2002, Statens kulturråd

Reviderad version 2009-01-04